

Муаллиф: Абдурраҳмон Раъфат Бошо
Таржимон: Абу Туроб

Ҳулафойи рошидинларниң мәдениятиниң тарихи

Умар ибн Абдулазиз

“Умар ибн Абдулазиз аҳли илмлар наздида, амалли олимлардан ва хулафои рошидинлардан ҳисобланади”. (Имом Захабий)

Хулафои рошидинларнинг бешинчиси, обид, зоҳид халифа Умар ибн Абдулазиз ҳақида сўзлаш, мушкдан ҳам ҳушбўйроқ, гулдан ҳам нағисроқдир. Зеро, у зотнинг ажойиб ва ёрқин ҳаёти ҳушбўй гулларга тўла боғга ўхшайдики, унинг қаерига борсангиз яшнаган майсаси, гўзал гуллари ва янги-янги меваларига ошно бўласиз.

Тарих саҳифаларини бойитган бу сийратни тўла-тўқис келтириш имконият доирамиздан ташқарида бўлса ҳам, лекин унинг боғидан гулдасда териб олиш ва унинг ёрқин нуридан баҳраманд бўлишга имконимиз бор. Ҳаммасига эришиб бўлмайдиган нарсанинг ҳаммасини тарк қилинмайди, дейилганидек, сиз азизларга Умар ибн Абдулазизнинг ҳаётларидан уч лавҳани ҳавола қиласиз.

Биринчи лавҳа: Мадинанинг олими, қозиси ва устози Салама ибн Диинор ҳикоя қиласидар: “Мусулмонларнинг халифаси Умар ибн Абдулазиз билан кўришиш ниятида сафар қилгандим. Халифа Ҳалабнинг ноҳияларидан бири бўлмиш Хуносирада эканида етиб бордим. Ёшим улғайиб, анча кексайиб қолганман, Умар ибн Абдулазиз билан кўришмаганимизга ҳам анча йил бўлган.

Хузурига кирдим, у хонанинг тўрида ўтирган экан. Уни Мадинада

волий бўлиб турганида кўрганимча қайтиб кўрмаганим ҳамда кўринишининг ўзгариб кетганидан таний олмадим. У менга илтифот кўрсатиб: “Яқинроқ келинг, эй Абу Ҳозим”, деди. Яқинроқ бориб уни яқиндан кўргач:

- Мўминларнинг амири Умар ибн Абдулазизмисиз? — сўрадим.
- Ҳа.
- Нима бўлди сизга? Ўзингиз ёш, кўркам, тароватли эдингиз, ҳаётингиз ҳузур-ҳаловатда, роҳат-фароғатда эмасмиди?
- Ҳа.
- Олтин-у кумушларга эга бўлганингиз ва мўминларнинг халифасига айланганингиздан сўнг, сизни нима нарса бу даражада ўзгартириб юборди?
- Нима ўзгарибди, эй Абу Ҳозим?
- Озиб-тўзиб кетибсиз, юзингиз сарғайиб, ажин тушибди, кўзингизнинг нури ҳам сўнибди. Умар ибн Абдулазиз бу гапларни эшитиб, йиғлаб юборди ва:
- Мен қабрга қўйилгач, икки кўзим лунжимга осилиб тушган, қорним шишиб, титилган ва бутун баданим қуртларга яйлов бўлганини кўрсангиз эди, бугунгидан кўра кўпроқ танимаган бўлар эдингиз.
- Мадинада менга айтган ҳадис ёдингиздами, эй Абу Ҳозим?

- Мен сизга кўп ҳадислар айтганман, қай бирини назарда тутяпсиз?
- Абу Хурайра розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадис.
- Ҳа, эсладим, эй мўминлар амири.
- Шу ҳадисни яна айтиб беринг, уни сиздан эшитишни хоҳлайман.
- Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан эшитдим, дедилар: Мен Росулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитдим, ул зот дедилар: “Олдингизда ундан ошиб ўтиш машаққатли ва кескир учли тошлардан иборат довон бор, ундан (ибодат ва жиҳод қиласавериш билан) чиниққан кишигина ўта олади”. Умар ибн Абдулазиз қаттиқ йиғлади ҳатто мен унинг жигари ёрилиб кетмаса эди, деб қўрқдим. Сўнг кўз ёшларини арта-арта менга қараб: “Мана шу довондан ўтиш ва нажот топиш мақсадида жиссимини ориғлатганимга мени маломат қиласизми? Бироқ, мен ўзимни нажот топувчи, деб ўйламайман”.

Иккинчи лавҳа: Имом Табарий Туфайл ибн Мирдосдан ривоят қиласиди: Мўминлар амири Умар ибн Абдулазиз халифа бўлганидан сўнг, ўзининг “Суғд”даги волийсига мактуб йўллаб деди: “Юртингизда мусулмонлар учун меҳмонхоналар қулинг. Улардан бирортаси келса, бир кеча-кундуз меҳмон қилинглар, ҳол-аҳволига қараб, уловига ҳам боҳабар бўлинглар. Агар қаттиқ ҷарчаган бўлса, икки кеча ва икки кундуз меҳмон қилинглар ҳамда унга ҳамдард бўлинглар. Агар у пулсиз ва уловсиз кўчада қолган бўлса, унинг ҳожатига етадиган маблағ билан таъминлаб, юритига етказиб қўйинглар”.

Волий мўминлар амирининг буйруғини бажо келтириб, меҳмонхоналар қуриб, мусофиirlар учун ҳозирлаб қўйди. Бунинг

хабари ҳар ёқقا тарқаб, Ислом диёрларининг машриқу мағрибида одамлар бу ҳақда гапиришар ва халифанингadolati ва taқvosinи maқtar әдилар.

Халифанингadolati эшитган Самарқанд аҳлининг обўли кишилари дарҳол волий Сулаймон ибн Аби Сарийнинг ҳузурига келиб унга ўз талабларини арз қилишди: “Сиздан аввалги волий Қутайба ибн Муслим Боҳилий бизнинг шаҳримизга огоҳлантиришсиз бостириб кирди ва биз билан жанг қилишда мусулмонларнинг йўлини тутмади.

Биз биламизки, сизлар душманингизни аввал Ислом динига киришга чақирасизлар, агар бош тортсалар жизя тўлашни таклиф қиласизлар, бундан ҳам бош тортсалар, шундагина уларга қарши уруш эълон қиласизлар. Биз сизларнинг халифангиздаadolat ва taқvonи kўrgач, сизларнинг лашкаргиздан сизларга шикоят қилишга ва қўмондонларингиздан бирининг бизга қилган ишидан ёрдам истаб сизларга мурожаат қилишга ўзимизда журъат топдик. Шунинг учун эй амир, бизларнинг вакилларимизга рухсат берсангиз, улар халифангиз ҳузурига бориб, бизга етган зулмни унга етказсалар. Агар ҳақ биз тарафда бўлса, ҳаққимизни оламиз ва агар ноҳақ бўлсак, қайтиб келаверамиз” — дедилар. Волий Сулаймон уларга халифанинг ҳузурига бориш учун рухсат берди ва Самарқанд аҳлининг вакиллари Дамашққа қараб йўл олдилар.

Етиб боришгач халифанинг ҳузурига кириб, унга ўз шикоятларини арз қилдилар. Шикоятни эшитгач халифа Умар ибн Абдулазиз волий Сулаймон ибн Абу Сарийга мактуб ёзди: “Аммо баъд... Бу мактубим сенга етиб боргач, мусулмонлар қозисига буюр Самарқанд аҳлининг шикоятларини тингласин. Агар қози Самарқанд аҳлининг фойдасига ҳукм чиқарса, мусулмон лашкарни уларнинг шаҳарларидан чиқиб

кетишга амр қил. Уларнинг ораларида яшаётган мусулмонларни ҳам шаҳарни ташлаб чиқиб кетишга буюр. Сизлар ва улар Кутайба ибн Муслим уларнинг диёrlарига киришидан олдинги ҳудудларингизга қайтинглар”.

Самарқанд ахлиниңг вакиллари ортга қайтиб, мўминлар амирининг мактубини волий Сулаймон ибн Абу Сарийга топширдилар. Хатни ўқигач волий дарҳол катта қози Жумайъ ибн Ҳозир Ножийни Самарқанд ахлиниңг шикоятларини тинглашга буюрди. Қози уларнинг шикоятини эшитиб, уни обдон ўрганиб чиқди. Мусулмон лашкари ва қўмондонларидан бир қанчаларининг гувоҳликларини тинглади. Самарқанд ахлиниңг даъволари тўғри экани равshan бўлгач, уларнинг фойдасига хукм чиқарди.

Хукмни эшитгач волий мусулмон лашкарга шаҳарни ташлаб чиқишига ва ўз жамлоқларига бориб жойлашиб жангга отланиб туришга амр қилди. Улар бу шаҳарга ё сулҳ тузилиб кирадилар ёки жанг орқали ғалаба қозониб фатҳ қиласилар ёхуд улар учун бу шаҳарни фатҳ қилиш битилмаган бўлиши мумкин.

Самарқанд ахлиниңг обрўли кишилари мусулмонларнинг қозиси уларнинг фойдаларига чиқарган ҳукмни кўришгач ўзаро кенгашдилар: «Мусулмонлар билан араласиб бирга яшадик, уларнинг хулқларини, адолатини ва садоқатини кўрдик. Уларнинг қандай қавм эканини кўра била туриб чиқариб юборсак ҳолимизгавой бўлмайдими ахир. Уларни ўзимиз билан қолдирайлик, улар билан хотиржамлик ва баҳт-саодатда бирга яшайверайлик”.

Учинчи лавҳа: Ибн Абдулҳакам “Умар ибн Абдулазизнинг сийрати” номли ўзининг нафис китобида ҳикоя қиласиди: “Умар ибн Абдулазизга

ўлим соати яқинлашганида, унинг ҳузурига Маслама ибн Абдулмалик кирди ва деди: “Эй мўминлар амири, сиз фарзандларингизни мол-дунёга эгалик қилишдан тўсиб қўйдингиз, уларга мени ёки аҳли байтингиздан ўзингиз муносиб кўрган биронтасини васий қилсангиз яхши бўлар эди”. Маслама сўзини тугатгач, Умар ибн Абдулазиз: “Мени ўтқазиб қўйинглар” — деди. Ўтқазиб қўйишгач: “Эй Маслама, сўзингни эшитдим. “Сиз фарзандларингизни мол-дунёга эгалик қилишдан тўсиб қўйдингиз”, дединг, Аллоҳга қасамки, мен уларга тегишли бўлган бирон ҳақдан уларни ман қилмадим, шунингдек уларга тегишли бўлмаган биронта нарсани уларга бермадим. “Уларга мени ёки аҳли байтингиздан ўзингиз муносиб кўрган биронтасини васий қилсангиз яхши бўлар эди”, деган сўзингга келсак, менинг уларга васиййим ва менинг дўстим Қуръонни ҳақ билан нозил қилган Зот Аллоҳдир. У солиҳ бандаларнинг дўстидир”. Эй Маслама, шуни билки; менинг фарзандларим икки одамнинг бири бўладилар: ё солиҳ, тақвodor одам бўлади. Агар шундай бўлса, Аллоҳ уни Ўз фазлу-карами билан беҳожат қилади ва у учун (барча ғам-кулфатлардан) чиқар йўлни (пайдо) қилиб қўяди. Ёки гуноҳларга ботган ёмон одам бўлади. Агар шундай бўлса, Аллоҳга маъсият қилишларида мен уларга мол-дунё билан ёрдам берувчи бўлмайман” — деди.

Сўнгра, фарзандларимни чақиринглар — деди. Уларни чақирдилар. Улар ўнтадан ошиқ әдилар. Ҳаммалари кириб келишди. Умар ибн Абдулазиз уларни кўргач икки кўзи жиққа ёшга тўлди ва: “Жоним фидо бўлсин бу йигитларга ҳеч вақолари йўқ камбағал ҳолда уларни ташлаб кетяпман” — деб, унсиз йифлади. Сўнг фарзандларига қараб: “Болажонларим, мен сизларга кўп яхшиликларни қолдириб кетяпман. Сизлар мусулмонларнинг ёки зиммийларнинг биронталари олдидан ўтар экансиз, улар ўзларининг устида сизнинг ҳаққингиз борлигини билиб турадилар. Болажонларим, сизлар икки иш орасини танлаш

қархисида турибсизлар: Сизлар бой-бадавлат бўлишингиз, бироқ отангиз дўзахга кириши ёки сизлар камбағал бўлишингиз, отангиз эса жаннатга кириши. Ўйлайманки, сизлар отангизни дўзахдан қутқариб қолишни бойликдан муқаддам қўясиزلар.

Сўнг уларга меҳр билан боқиб: “Бораверинглар Аллоҳ сизларни Ўз хифзи-ҳимоясида сақласин, ризқингизни мўл-кўл қилиб берсин” — деди.

Маслама ибн Абдулмалик Умар ибн Абдулазизга қараб: “Эй мўминлар амири, менда бундан кўра яхшироқ фикр бор”.

- Нима экан?
- Менда уч юз минг дийнор бор, мен шуни сизга ҳадя қилсан, сиз уни фарзандларингизга бўлиб берсангиз, истасангиз садака қилиб юборсангиз.
- Менда бундан кўра яхшироқ фикр бор.
- Нима экан у, эй мўминлар амири?
- Шу дийнорлар кимдан олинган бўлса эгаларига қайтариб бергин, чунки сен буларга ҳақли равишда эга бўлмагансан. Масламанинг икки кўзи намланиб:
- “Аллоҳнинг раҳмати бўлсин сизга, эй мўминлар амири, қотиб кетган қалбларимизни юмшатдингиз, унугланаримизни эслатдингиз ва биз учун яхши инсонлар ичидан ном қолдирдингиз”— деди.

Умар ибн Абдулазиз вафотидан сўнг фарзандларининг ҳаётларини

кузатган одамлар, улардан биронтаси ҳам камбағал ва муҳтоҷ бўлмай ҳаёт кечиргандарини кўрдилар. Аллоҳнинг сўзи нақадар тўғри! Аллоҳ таоло Қуръони каримда айтган: “(Биронинг ўлимига ҳозир бўлган) **кишиларнинг ўзлари ожиз-натавон фарзандларини қолдириб вафот қилиб кетсалар, улардан хавотир олганлари каби** (ўзгаларнинг етимлари ҳаққидан ҳам) **қўрқсинлар. Бас, Аллоҳдан қўрқиб** (ўлим олдидаги кишига) **ҳақ сўзни айтсинлар!**”. Нисо: 9.